

profesor

Ivan Potrč

Brali smo Cankarja, a tudi drugače smo bili prepričani v tistih predvojnih in predmaturitetnih letih, da so profesorji poglavitni začetek vseh naših krivic in vseh dijaških nadlog. Čez noč se je zgodilo, da ni bilo v našem razredu nikakšne avtoritete več. Najhuje je bilo v šesti; po novem letu ni bilo domala tedna več, da ne bi bilo kakega ukora, začelo se je z razrednico in z razrednikovimi ukori, za tem je prihajal v razred ravnatelj s svarili in z ukori, vse do tlej, dokler ni prišlo zadnje mesece celo do izključitve; dva dijaka, kasnejša revolucionarja, sta morala opraviti izpite čez šesto v drugem mestu, tretji izmed izključenih je bil Flajs. Ta Flajs je enkrat poprej že odšel z gimnazije; prijavil se je k mornarici, v Kotor, a se je tam nekako izmotal, napravil izpit čez peto in nas v šesti dohitel.

Prihodnje leto, v sedmi, ni kazalo nič drugače. Novi ravnatelj, znan sokolaš, je oživil na naši šoli vrsto organizacij, ki naj bi zajele in zajezile neugnano in neukrotljivo silo šolarjev, ni pa nič kazalo, da bo vse to kaj pomagalo — slavni in zloglasni šesti je sledila slavna in zloglasna sedma.

Takrat se je zgodilo, koj skraja leta, da smo dobili za nemščino novega profesorja. Čakali smo na nekega Korošca, ki se je vozil na našo gimnazijo iz Maribora, petindvajset kilometrov daleč, ki se za nas ni kdo ve kaj menil, kakor se tudi mi zanj nismo, ne zanj in ne za njegovo nemščino — ali namesto njega je stopil v razred nov profesor, suh in srednje velik moški, z nenavadno drobno glavo in s štrlečimi ušesi. Te posebnosti novega profesorja smo lahko hitro opazili, zakaj imel je gladko obrito glavo.

Drugače brezbrizni razred se je hipoma zganil in se nekam poravnal, kar ni bila njegova navada; kot da bi ga nenadna navzočnost novega profesorja presenetila in ga zmedla. Tudi

profesor sam ni imel običajnega profesorskega na sebi, kar se je pri drugih po navadi kazalo v zlikanosti in strogosti prvega nastopa; prišel je med nas z malce negotovimi koraki in z nasmehom, ko da pozdravlja stare pajdaše in tako se je potem tudi pripetilo, da je nekdo, prišlo je iz zadnjih klopi pri oknih, začudeno zavzdihnil ter v enem izmed domačih krajevnih narečij naglas pozdravil:

»Bog daj, profesar!«

Ves razred je vedel, da je nesramni vzklik Flajsov. Po prostoru med stenami je nastala tišina; razred je čakal, kako in kaj bo profesor odgovoril na to, kako bo napadel; to bi ne bilo za razred nič novega, bil je tega vajen. Profesor pa, ki se je že od vrat sem napotil proti klopi in na oder, je zastal z nogo ter se v zadregi in z nasmehom zazrl po klopih, kot da bi znenada ne vedel več, ali naj še stopi kak korak naprej ali ne; knjiga, ki jo je držal z obema rokama in jo nosil pred sabo, kot da bi jo komu molel, se je potresla; tudi profesor sam se je potresal, kot da bi mu žile utripale.

To je trpelo trenutek, dva, nato nas je pozdravil.

»Dober dan, sedmošolci!« je rekel znenada, enako po domače ter nas bolj vprašujoče gledal, ko motril, da razred ni vedel, ali je to zdaj njegov odgovor Flajsu ali pa sploh tako pozdravlja. Zresnil se je, zamahnil s knjigo proti tlu in rekel:

»Sedite!«

Obrnil se je malo pred klopi, kjer se je ustavil, in odšel proti katedru. Po klopih za njim se je dvignil šepet in šum. Položil je knjigo na kateder, nekoliko počakal, ko da bi razmišljal, in se obrnil znova proti razredu.

»Kaj?« je vprašal. »Prva ura je. Kaj, ali ne molite? Kateri je reditelj?«

V peti ali šesti klopi se je dvignil Ciglar, ki je bil tisti teden reditelj, izstopil in se postavil poleg kropi, bil je neobičajno tenak in dolginast, dvignil je glas in začel pojoče drdrati kratko predpisano molitvico... — nenadoma pa se mu je glas nekje v sredi pretrgal, znenada, ko da bi luč ugasnila. Ciglar, ki je bil takih stvari pri svojem učenju na pamet vajen, je vrgel glavo nazaj in pogledal nekam proti stropu, dvakrat ali trikrat povzel zadnje besede z istim pojočim glasom, ni pa nič pomagalo, ni prišel dalje ko do »stvarnika našega«, to je do tja, kjer se mu je prvič pretrgalo. Začel je mrmrati in se obračati ko medved; stikal je po žepih, ali listka z napisano molitvijo ni našel. To je bil majhen štirioglat listek z besedilom, ki je bilo napisano v prav tako kvadratasti obliki; molitev je bila po vsebini neke vrste enotna moka, enaka za vse državne veroizpovedi, ter je imela eno edino odliko, da je bila kratka. Profesor, ki je stopal med molitvijo proti odru, je začutil razred. Okrenil se je, zagledal zbeganega Ciglarja in hahljajoči se razred. Dekleta v prvih klopih so se obračala in se smejala, Flajs zadaj je glasno pripomnil:

»Pjé, far, če ti bo pri meši tako zbegnilo...?«

Ciglar, ki je bil znan ministrant in za katerega smo vedeli, da bo šel v lemenat ter ga je gimnazija zategadelj na kratko tudi klicala za farja, je pogledal profesorja in se hotel nasmejniti, ko da bi se mu hotel z nasmehom opravičiti; ali ko je opazil, da ga novi profesor ne prebada zaradi nesreče, ki se mu je pripetila, in da se mu celo nasmiha, je zasukal glavo in pogledal pisano po zadnjih klopih. Ta njegova sveta jeza je priklicala nasmech tudi na profesorjev obraz, dobrovoljen in razumevajoč nasmech, brez trohe posmehljivosti; ta nasmech je prišel tudi na šolarje in razred se je veselo zasmel. Ciglar je iskal z užaljenimi očmi za-

ščite pri profesorju, ali se je srečal z nasmehom ter se je nazadnje še sam nasmehnul.

»Go-gospod profesor...« je zajeceljal.

Ali profesor je jel zamahovati z naprej stegnjenimi rokami, naj sede, kot da bi hotel povedati njemu in razredu, da ni nič hudega, kar se je zgodilo.

Klopi so se veselo razgibale, vse po razredu je bilo veselo. Profesor je počakal, da je prvo veselje minilo, in jel s tistimi naprej stegnjenimi rokami miriti sedmo, naj bo tišja.

»Počakajte! Ali ne bi raje zapeli?«

Zazijali smo vanj, ne da bi vedeli, kaj naj mu odgovorimo. Gledal nas je, kot da nas ceni, in povedal:

»Taka molitev, to so samo besede... Vsak dan jih slišite, sčasoma jih ne slišite več... Ali ni res? Raje bi kakšno zapeli... Katero znate?«

Take besede o oficialni molitvi, pri kateri smo se morali pri drugih profesorjih nad vse spodobno vesti, so nas presenetile in zmedle, ali samo skraja... zatem je prisiljeno spoštovanje skopnelo, na mah, ko majniški sneg. Kar nam je novi profesor povedal, je bila resnica, bilo je skratka nekaj, kar je bilo po naše in kar je predstavilo novega profesorja med nas in med klopi. Gledal nas je vprašujoče in čakal, da mu povemo, katero bi zapeli. Vrste po klopih so se znova razgibale, zaslišalo se je glasno šepetanje, neko dekle v prvi klopi je poskušalo zapeti šlager, a se je koj zahihitnilo. Profesor se je napravil, kot da je ni slišal. Flajs je stegnil roko, vstal in na glas, ko da bi bil vprašan in bi vedel odgovor, povedal:

»Bože pravde.«

Zdaj se je ozrlo vse po klopih. Obrazi, ki so pogledali Flajsa, so bili radovedni, malce presenečeni in nekateri tudi vprašujoči. Razred je Flajsa poznal, vedel, da ni neumen, kakor se

je hotel napraviti s tem, ko je rekel, da bi zapeli himno. Flajsovo obličje je bilo resda obličje na moč naivnega fantka, ali ves razred je čutil, pa tudi videl, kako tičita za nagnjeno glavo in za bedasto zapotegnjenim izrazom dijakovega obličja, za globokimi, vase potegnjenimi in za enako bedasto nedolžnimi očmi, porogljivost in zafrkavanje. Dijakinja, ki je zapela slager, je vzkliknila, ko da bi se bila opekla. Pogledi so obviseli na novem profesorju. Temu so se nalahno potresle roke, zatem pa je z odločno kretnjo pokazal Flajsu, kaj naj stori, in odločno zapovedal:

»Sedite!«

Razred je otrpnil, pričakoval je pridige, a! tudi zdaj se ni zgodilo nič takega. Profesorjev suhi in trdi obraz se je počasi zmehčal, vsa zaskrbljenost je izginila z njega in razumeva-joče se je nasmehnil; napravil je kretnjo, naj si tega zaradi dijaka v zadnji klopi ne jemljemo k srcu, ko da tudi on ve, da z dijakom ni vse, kakor bi moralo biti.

»Take pesmi.« je rekel profesor in se smehljaj, »take pesmi so samo za slovesne prilike... S takimi pesmimi je ko z molitvijo... Besede... besede... Ali ne?«

Hotel je, da bi mu odgovorili, da bi mu prikimali, in zares, to se je tudi zgodilo. Oči so se začele veselo zazirati v novega šolnika, v ozkem in v tista domala koničastem obrazu je začutila sedma nekoga, ki je bil takih misli, kakor so bili oni, šolarji. In ti šolarji so se začeli zdaj smejati, se obračati proti zadnji klopi, kjer je sedel Flajs, in se posmihati. Ta je bil presenečen, nenadna sprememba ga je spravila v zadrženo. Nekaj trenutkov je še zdržal, poskušal je zreti naivno in bedasto v vesele obraze, zne-nada pa se je poniglavo nasmehnil, hkrati pa tudi že zardel, ko da bi ga kri oblila. Rdečica je prišla samo od sebe in nič drugega mu ni ka-

zalo, ko da je sklonil glavo. Razred se je naglas zasmel; vendar pa veseli posmeh ni veljal profesorju, kakor se je to godilo po navadi, veljal je Flajsu, ki je nazadnje staknil svojega mojstra. Da pa je bila mera zanj polna, se je zgodilo še to, da je profesor odšel do zadnjih klopi, se ustavil pred Flajsom in mu rekel blago, da bi se mu hotel oprostiti:

»Vstanite!«

Dijak se je predejal, ko da premišljuje, kaj naj stori, nato pa se je hitro dvignil. Hotel je pogledati profesorju v obraz, a je potem glavo povetil; takega spokorniškega obličja razred na Flajsu še ni videl.

»Bože pravde,« je rekel profesor, ko da mu vso reč pojasnjuje, »boste lahko peli na Vidov dan.«

Učenec je do kraja zardel; Vidov dan je bil ob letu, ko so se delila spričevala. Skrita ost ni prizadela samo Flajsa, ki je globoko sklonil glavo, vznemirila je tudi razred in ga utišala.

Profesor je pokazal Flajsu naj sede, kar je ta tudi takoj storil; zapičil je pogled v klop in se ni nikamor več ozrl. Zatem je profesor odšel pred klopi in jel razred znova nagovarjati:

»Kako drugo bi zapeli... Kakšno drugačno... Tisto gotovo znate, tisto — Dekle, daj mi rož rdečih...«

Takšnih drugačnih, zaljubljenih, v šoli nismo prepevali; znova nismo vedeli, kaj bi storili, domala da nismo jeli zardevati; nasmihali smo se in pokazali docela nebogljenosti.

»Kaj pa, če bi vi zapeli?« je profesor vprašal Ciglarja.

Reditelj se je začel izgovarjati s poslušom, profesor pa ni popustil.

»Odkod ste doma?« ga je povprašal.

Ciglar je povedal; bil je iz spodnjih krajev, in zdaj se je izkazalo, da je tudi novi profesor doma od tam nekje, od spodnje strani.

»Kaj, ali še niste bili med kosci?«

»O, bil!« je odgovoril naglo dijak. »Saj sem za prednjaka pri košnji!«

»Potem tudi pojete naprej,« je rekel profesor in se mu nasmehnil.

Ciglar je tudi to potrdil; novi profesor ni poprej odnehal, dokler ga ni napravil voljnega.

»Samo začnite, pomagal vam bom,« mu je prigovarjal in začel potihom:

»Dekle, daj mi rož rdečih,
rožmarina, dekle daj...!«

Prestal je, počakal na Ciglarja in zdaj sta začela oba. Ciglar je zapel s tenkim in zasiganim glasom ter ta glas ob koncu druge kitice do konca dvignil. Profesor je znižal glas in nehal peti, vendar pa, ko je končal Ciglar ni sam pel, ves razred je zapel za njim. Učenci so hoteli vstati, profesor pa jim je kazal z roko, naj kar sede, pa tudi to, naj tiše pojo. Ciglarja je zalila kri ko malo poprej Flajsa, mi pa smo peli za njim o rdečih rožah. Žalostna pesem je legla s sladko otožnostjo na pevce, celo Ciglarjev zasigani glas nam je bil domač in drag, srca so kar na lepem postala žalostna, sami ne bi mogli povedati, zakaj nas je stisnilo v prsih.

Po tej pesmi je začel profesor z nemščino:

Dobro leto kasneje, prve dni po novoletnih počitnicah, so v mestu zaprli več ljudi. Aretirala je žandarmerija, po mestu in okolici. Prvega so prijeli Spolenjaka, starega komunarda in mitroviškega arestanta, za njim nekaj komijev in nekaj srednješolcev, samih takih, ki so bili ali izključeni ali pa zaradi starosti niso bili redni dijaki, med njimi je bil tudi Flajs. Za vse druge, ki smo ostali zunaj, so bili dnevi napeti. Dva dni ni bilo nikakršnih aretacij več, raznesle pa so se govorice, da na žandarmeriji pretepajo in mučijo. Žandarmerija je bila v isti ulici ko gimnazija, komaj nekaj korakov nižje od šolskega poslopja, da je bila napetost v šoli toliko

večja in neznosnejša. Oziral sem se skozi šolska okna na grad, osma je bila v zadnjem nadstroju, in vselej me je spreletela sladka groza, ko sem zagledal preko streh na grajskih zidnih velikih in z minijem narisano znamenje oktobrske revolucije — potj nazaj ni bilo več, tisto rdeče znamenje tam je bilo še narisano ter je napovedovalo svoj čas, preko gimnazije, preko mesta in daleč po Polju onstran reke. Zatem se je razneslo, da se je Flajs pognal na žandarmeriji skozi okno in da so ga vsega okrvavljenega odvedli nazaj, nekateri so videli na snegu sredi ulice, kamor se je bil pognal, sledove krvi. Sledile so nove aretacije. Po šolski uri, ki jo je imel profesor, kakor smo mu po onem prvem srečanju pravili, me je ta dohitei na hodniku in odšel z mano na dvorišče. Zima je pritisnila in tam ni bilo žive duše, gole veje kostanjevega drevja so štrlele v zrak ko okrepenele; tudi midva sva se komaj enkrat sprehodila po tenki plasti čez noč zapadlega snega; ko sva se vračala, mi je profesor, ki so se mu roke potresale huje ko po navadi, s tihim glasom dejal:

»Flajs, pravijo, izdaja.«

Nisem vedel, kaj naj rečem, vzelo mi je sapo. Flajs s svojo gotovostjo in neizprosno je veljal v naših srednješolskih očeh za malega Stalina; noga mi je zastala, novica me je poparila, pomenila je domala toliko kot pol aretacije.

»Pojdiva,« je dejal profesor tiše; pogrknil je in me vprašal: »Ali bi se lahko oglasili pri meni... doma... Material bi odnesli... Jaz ne morem... Videli boste...«

Se je hotel nekaj povedati, ali zazvonilo je in po hodniku in stopnicah so se vsule gruče šolarjev. Profesor mi je zrl v oči, po vsej priliki mi je hotel še nekaj povedati, znenada pa se je zdrznil, se obrnil in me pustil ter odšel naglo in s tisto svojo naprej potiskujočo levo nogo po

hodniku in v razred. Stal sem nekaj trenutkov in zrl za njim, zatem pa tudi sam odhitel po stopnicah. Med tekom sem se zaletaval v šolarje ko mesečen.

Popoldne sem se oglasil, profesorjevo stanovanje je bilo precëj iz mesta. Pozvonil sem in s strahom čakal. Nekdo je prišel po hodniku, odprl linico in zatem vrata. Zagledal sem splašen in od joka zaripel obraz profesorjeve žene; razširila je oči in se komaj zadrževala, da ni izbruhnila in da je odšla tiho nazaj v sobo. Ostal sem sam na tem hodniku. Zaslišal sem nestrpni ženski glas in hlipanje ter mrmrajoč profesorjev glas, ki je po vsej sili hotel nekaj dopovedati. Prišel je profesor, mi od daleč pomolel roko in me pozdravil s svojim dobrim dnevom. Hladna profesorjeva roka se je potresala. Zrl je vame nekaj trenutkov in nato rekel:

»Počakaj malo!«

Odšel je z drsajočimi koraki in zgínil v ozadju skozi vrata. Zenska v izbi je znova začela vpiti, vpila je zatišno in po nemško, ali dve besedi sem vseeno razumel - bili sta »ich« in »scheiden« - grozila je z ločitvijo. Profesor se je vrnil z zavitkom in mi ga izročil. Spravil sem ga v aktovko, vpitje v izbi je bilo glasnejše in razločnejše, zdaj je vpila zaradi otrok, da jih bo pobrala in šla.

»Ali Flajs zares izdaja?« sem vprašal.

Izdaja ... Vse izdaja ... «

Čutil sem, kako me je vse tiščalo za grlo. To zaradi profesorja in zaradi žene me je presunilo še bolj ko tisto zaradi Flajsa. Odprl se mi je pogled v neko življenje, ki je bilo strahotno daleč od tega, kar si je dijak predstavljal o profesorju.

Čez kak dan sem se tudi jaz znašel na žandarmeriji. Žandarji so vdrli med poukom na gimnazijo, nas zvezali v ravnateljivi sobi in nas

odpeljali, naprej na žandarmerijo in od tam v Ljubljano, v jetnišnico. Flajsa in druge so odpeljali nekaj dni poprej, zato se z njim na poti nismo videli. Čez kak teden, ko sem v celici, v kateri sem bil od prvega dne sam, premagal bolečino in obrisal solze, ki sem jih, nesrečni pob potočil zaradi svoje usode, sem jil stiskati pesti in se čez noč zbral. Prisluhnil sem enakomernemu trkanju, ga razrešil in se potem še tisto noč pod odejo naučil abecede. Zjutraj, komaj se je zdanilo, sem udaril po steni in počasi odbrzojavil:

»K-d-o t-a-m?«

»F-l-a-j-s,« je bil odgovor.

V resnici, pod mano, v pritličju je bil Flajs. Novica me je vznemirila, vendar sem ga poprej, preden sem docela verjel, da je on, še vprašal za ime njegove sestre. Tudi, ta odgovor sem dobil takoj. Zatem sem vprašal:

»K-d-o n-a-s j-e i-z-d-a-l?«

Dobil sem odgovor, ki mi je odvzel zaradi nesramne odkritosrčnosti sapo:

»J-a-z.«

Nehal sem trkati. Zarožljali so tudi ključi, odpirati so se začela vrata celic, moral sem odnesti posodo in dobil sem prežganko, kruh in vodo. Po zajtrku je poklical Flajs.

»K-a-k-o j-e s p-r-o-f-e-s-o-r-j-e-m?«

»N-i-č,« sem odgovoril.

Nekaj minut je bilo trkanja, potem pa je spodaj udarilo po steni, da bi prisluhnil. Sprejel sem črke ene same besede:

»H-v-a-l-a.«

Več ta dan do večera s Flajsom nisva trkala. Vse so nas pestili zaradi profesorja. Flajsa so celo pretepali, da bi zvedeli, kako nas je profesor vzgajal za revolucijo, kako je delal z nami - ali o profesorju niso zvedeli nič, niso ga zaprli.